

„ALELUJA, JSEM VANDRÁK“: ODMÍTNUTÍ KAPITÁLU V HUDBĚ A KULTUŘE AMERICKÝCH ŽELEZNIČNÍCH TULÁKŮ

David Livingstone

Věnováno mému zesnulému kamarádovi
Seanovi ‘Fintan’ “Leyden” O’Sullivanovi

Postava amerického tuláka¹, trampa² či vandráka se často stává předmětem romantických představ (zvláště v české kultuře), případně je zpracována komerčně (slavná postava Tuláka Charlieho Chaplina). Ve Spojených státech amerických však byla životní realita tuláků, zvláště během hospodářské krize v 30. letech 20. století, mnohem pochmurnější a problematičtější. Většina tuláků tehdy hledala práci a doufala, že shromáždí dostatek kapitálu, aby se mohla vrátit do ‚normálního‘ života. A jiní, buď dočasně, nebo trvale, si tento alternativní způsob života osvojili, a dokonce jej podobně jako kronikáři zaznamenávali v literatuře a hudbě, což nakonec inspirovalo nejen beatniky, ale také hnutí hippies. Tento příspěvek se blíže zabývá vybranými písněmi amerických železničních tuláků z období od 90. let 19. století do 30. let 20. století. Zvláště si všímá těch písní, které tento životní styl oslavují a zároveň kritizují konvenční kapitalistickou společnost.

Ačkoli bychom našli lidi bez domova nebo tuláky již v samotných počátcích evropského osidlování Nového světa, mnozí badatelé budou souhlasit s názorem Kennetha L. Kusmera, který tvrdí, že se „bezdomovectví objevilo jako národní problém v 70. letech 19. století“ (Kusmer 2002: 12). Tento názor samozřejmě souvisí s koncem občanské války (1865) a jejími důsledky a s dokončením

1. [V originále *hobo*. V americké angličtině jde o železničního tuláka, o člověka, který ke svým toulkám a přesunům využívá jízdu načerno nákladními vlaky. V tomto textu budeme písním železničních tuláků říkat jednoduše tulácké písně a *hobo* bude tulák nebo železniční tulák – pozn. překladatelky Ireny Příbylové.]

transkontinentální železnice, jejíž poslední hřeb zarazili v místě Promontory Point v Utahu 10. května 1869 (Fox 1989: 3), čímž umožnili železničním tulákům a dalším lidem cestovat na ohromné vzdálenosti v dříve nebyvalých počtech. Zároveň ale také vznikla úplně nová kultura a odpovídající hovorový jazyk. Velice barvitě to zaznamenal Jack London ve svém autobiografickém vyprávění *Cesta* (1907), v němž zachytil svá dobrodružství „na toulkách“ a „na kolejích“ v posledním desetiletí 19. století.

Angličtina má několik termínů pro osoby, které bychom dnes nazvali bezdomovci nebo kočujícími sezónními dělníky (*hobo*, *tramp*, *vagrant*, *bum*³ ad.). Je tu i řada dalších podtermínů, které London používá při popisu kultury železničních tuláků. Rozdíl v chápání těchto označení zachytil pregnančně – i když ne úplně spravedlivě – král amerických tuláků všech dob Jeff Davies. Říkal prý, jak uvádí v jeho životopise Charles Elmer Fox, že „tuláci chtějí pracovat, trampové ne a vandráci to nedovedou“ (Fox 1989: 3). Samotný Fox, který byl také železniční tulák, však k tomu přidává ještě vlastní úvod: „Zdá se, že mnozí už zapomněli, že 98 % železničních tuláků začalo jako trampí nebo vandráci.“

Kultura železničních tuláků obohatila angličtinu nejen o mnoho výrazů (*punk*, *gay*⁴), ale seznámila také konvenční kulturu s touto nomádkou subkulturou a s výrazy jako *handout* (dar chudým, almužna v podobě jídla či šatstva), *boxcar* (uzavřený nákladní vagón, též hytlák) a *railroad bulls* (doslova železniční býci, železniční zřízenci, kteří zabraňovali tulákům cestovat načerno). Kultura železničních tuláků měla dokonce i svou vlastní kuchařskou specialitu – guláš či gulášovou polévku ze zbytků, „co týden dal“. Takto vysvětluje recept Nels Anderson: „...hod' do toho cokoli od

2. [V anglickém kontextu je *tramp* negativně zabarvený termín pro osobu, která „šlape chodník“, chodí z místa na místo, toulá se. V tomto textu jde o tuláka, o pobudu. V češtině termín *tramp* zdomácněl bez negativního zabarvení a je spojený s originálním domácím trampským hnutím.]
3. [Viz pozn. 1 a 2, *bum* je česky vandrák, *vagrant* je tulák; jde o starší a dříve používaný výraz, který se do angličtiny dostal přes několik jazyků zřejmě z latinského základu.]
4. [*Punk*: v americké angličtině syčák, nováček, zelenáč, slangově homosexuálův chlapec. *Gay*: nevázaný, veselý, slangově teplý, homosexuální, o ženě: šlapka, prostitutka.]

zeleniny a masa. Existují sice jisté ideální směsi zeleniny a masa, ale tulák si udělá guláš z čehokoli, co je po ruce.“ (Anderson 2020: 123). Několik výrazů odvozených od slova vandrák (angl. *bum*) se v angličtině používá dodnes: *bum a ride* / *bum a cigarette* jet autostopem/vyžebrať si cigaretu, *a bum deal* nespravedlivé jednání, *a bum rap* odsouzení za čin, který spáchal někdo jiný, *to be bummed/out* být trdomyslný, pesimistický, *bummer* povaleč, flákač, flink.

Jistou ironií, i když snad pochopitelnou, je to, do jaké míry se v českých zemích stal tulák-tramp romantickou postavou, zatímco Cikán (Rom) byl znevažován – ve Spojených státech to bylo na konci 19. století právě naopak. Francis Wayland, děkan Právnické fakulty na Yale, prokázal v září 1877 ve své přednášce nepřekonatelný odpor, který často vůči této nové subkultuře vyjadřovala většina usedlé společnosti. Nebral si žádné servítky, když říkal, že tulák-tramp je „líný, bezcílný, potulný pobuda, zlomyslný, nenapravitelný, nepoučitelný, zbabělý, naprosto zanedbaný divoch“ (Despastino 2003: 34).

Skutečnost však byla úplně jiná, alespoň tedy mezi tuláky, kteří byli „držitelé průkazů“. Jejich vztah k práci měl k lenosti daleko. Už v roce 1889 si železniční tuláci na svém Národním sjezdu stanovili etický kodex. V bodě 4 se v něm říká: „Snaž se vždy najít práci, třeba jen dočasnou, a vždy vyhledávej takové činnosti, které nikdo nechce. Pomůžeš tím nejen dané branži, ale zajistíš si práci i na příště, pokud se do té oblasti vrátíš.“ (Etický kodex železničních tuláků, 1889)

Potom tedy můžeme říct, že písně železničních tuláků, které zde budeme analyzovat, ve skutečnosti většinou neoslavují vyhýbání se práci; odmítají totiž typickou každodenní situaci „námezdního otroka“ (ten termín se jim líbil), která funguje v konvenční kapitalistické společnosti. Mnozí písničkáři z řad tuláků byli členy pracovních odborů, takzvaných Wobblies⁵. Organizace se oficiálně jmenovala Průmysloví pracující světa (*Industrial Workers of the World*, IWW) a tuláci se hlásili k jejím socialistickým a anarchistickým názorům.

5. [Název vznikl jako jazyková hříčka, do češtiny se nepřekládá.]

A ještě jedna poznámka – realita života železničních tuláků mohla být neradostná a brutální. Úmrtí a nehody, zvláště spojené s nákladními vlaky, s naskakováním a seskakováním, byly dosti časté. V těch prvních letech, jak upozorňuje Tim Cresswell (2001: 200, dosáhl celkový počet úmrtí a zranění čísla 5 000 ročně. Velšský básník William Henry Davies (1871–1940) ve svém autobiografickém vyprávění názorně popisuje, jak přišel o nohu, když se mu nepovedlo v Kanadě naskočit na vlak. Jeho *Životopis supertrampa* (Davies 1917) se odehrává zhruba v téže době jako Londonova *Cesta*. Nebylo výjimkou, že mladé nezkušené trampy, takzvané *punks*, znásilnili nebo sexuálně obtěžovali starší „vlci“; za samozřejmě se považovalo, když policie nebo občané použili proti těmto nevídaným osobám násilí. Železniční tuláci a trampové také často skončili vězení (za tuhé zimy někdy i záměrně) a na nucených pracích. Joe Hill, dělnický aktivista Wobblies, občasný železniční tulák a písničkář (autor písní *The Tramp*, *The Preacher and the Slave* ad.) byl dokonce obviněn z vraždy a v roce 1915 popraven. (I když tento výklad soudního řízení nemá samozřejmě obecnou platnost.)

Písnička *Aleluja, jsem vandrák* (*Hallelujah, I'm a Bum*), je považovaná za tuláckou hymnu a zároveň za jednu z mnoha hymen organizovaných Wobblies. Její autorství je připisované **Harrymu McClintockovi** (1882–1957). Wobblies zpívali tuto píseň na nápěv dobře známé náboženské písně, podobně přebírali melodie ke svým dalším písním; v tomto případě jde o *Revive Us Again* (Znovu nás oživ) (1867). Původní text je ve svém sentimentu extrémně zbožný a ve své teologii ortodoxní.

Chválíme Tě, ó Pane! Za Syna Tvé lásky,
za Ježíše, který zemřel a nyní odešel do výšin.

Aleluja! Tvá je sláva. Aleluja! Ámen.
Aleluja! Tvá je sláva. Znovu nás oživ.

Ve srovnání s původním textem je *Aleluja, jsem vandrák* (*Hallelujah, I'm a Bum*) ohromně neuctivý a opěvuje životní styl železničních tuláků. Píseň však nijak nenabádá k tomu, aby se tulák

v práci ulíval, místo toho ukazuje, s čím vším se potulní dělníci při hledání výdělečného zaměstnání setkávali. Jednu ze dvou českých verzí této písně, odpovídající originálu, napsal básník a překladatel Josef Hiršal a dal jí název *Alelujá, jsem tulák*:

Až nastane máj, jó, to bude čas!
Všichni s rachotou sekne a na vandr zas!

Ref.: Alelujá, jsem tulák, alelujá, jdu sem a tam,
alelujá, dejte mi najít, ať zas vandrem se dám!

Jó, jaro je tu, jsem venku z basy,
kauce stála mě všechnyky mý prachy z kasy.

Ref.

Já přišel k domu a na vrata bil,
vyšla paní a povídá: „Už jste tu byl.“

Ref.

Já přišel k domu, kus chleba tu chtěl,
vyšla paní a povídá: „Pekař umřel.“

Ref.

Já přišel k domu, vo spodky říkám,
paní povídá: „Tuláky nevoblíkám!“

Ref.

Já mám šéfa rád, i von mě má rád,
proto nemůžu ztloustnout a trápí mě hlad.

Ref.

„Proč nechcete jít zas dělat něco?“
„K čertu, jak máme dělat, když nemáme co?!“

(Dorůžka 1961: 463–464)

V jiné české verzi, kterou otextoval Vilda Dubský a nazval ji *Tak se toulám*, najdeme ještě i další sloky převzaté z mnohem delšího anglického originálu:

Proč práci nemám a proč toulám se jen,
jak mám pracovat, když je dnes tak pěkný den.

Ref.: Tak se toulám den co den, tak se toulám sem a tam,
tak se toulám a s tím touláním moc práce mám.

Když letní se čas v chladnou zimu mění,
kde se ohřeju, no přece ve vězení.

(Dubský 1970 / č. 9)

Zřejmě nejvýznamnější tulácký písničkář byl **Utah Phillips** (1935–2008), který navazoval na dědictví Joea Hilla, Harryho McClintocka, Woodyho Guthrieho, abychom jmenovali jen některé. Uprostřed nahrávky jeho verze písně *Aleluja, jsem vandrák* slyšíme i následující vyprávění:

Tak to jsem takhle v Salt Lake City, městě kouzel, městě světla, uvelebený pohodlně na přední verandě svého domku, za bílého dne, tak kolem poledne, to pravidelně vstávám, popijím nějaké pitivo, hraju si na kytaru, no a je dost dlouho poté, co si všichni sousedé v okolí zabalili oběd do krabičky a vydali se na svou směnu do cihelny.

To moje sousedy popuzuje.

Konkrétně jeden chlapík naproti přes ulici, bankovní úředník bez penzi, měl ve zvyku vystřelit své oblíny přes cestu, zastavit se a veřejně mě peskovat za mou lenost a hloupost.

Prý: „Proč si nenajdeš nějakou práci?“

Vsadím se, že už to někdo z vás taky slyšel.

Na to já, jako znalec sokratovské metody, odpovím otázkou.

„Proč?“

„Proč?“ říká a je trochu v úzkých, „kdybys pracoval, mohl by sis vydělat 10 nebo 12 dolarů za hodinu.“

Říkám „proč“, abych pokračoval stále stejně.

„No, kdybys vydělal za hodinu 10 nebo 12 dolarů, mohl by sis, k čertu, založit spořicí účet a něco z toho si uspořít.“

Já na to: „Proč?“

A on: „No, kamaráde, budeš mít dost naspořeno a brzy už nebudeš muset žádný další den v životě pracovat.“

„No ale to je právě to, co já už dělám,“ odpověděl jsem.

(Phillips 2009)

Phillips zde humorným způsobem ve zkratce vyjadřuje poměr železničních tuláků jak k práci, tak obecně ke kapitálu. Svou verzi písně také začíná veršem, který přesně vyjadřuje jednu z filozofických pozicí tulácké kultury, totiž nepracovat, pokud by to znamenalo, že beru práci někomu jinému: „Proč nechcete jít zas dělat něco?“/ „Ted' nemůžu, ty jsi zabral dvě práce.“ Utah Phillips tuto filozofii výmluvně komentuje jako „žijte, nezabíjejte“ (Phillips 2009).

Písníčku *Hobo's Lullaby*⁶ (*Tulácká ukolébavka*) napsal **Goebel Reeves** (1899–1959), známý jako Zpívající vandrák. Byl to další Wobblie, příležitostný železniční tulák a profesionální muzikant. Píseň zřejmě nejvíc proslavil Woody Guthrie a v repertoáru ji měl i jeho syn Arlo. Zpívá se v ní o životě ze dne na den, o problémech s policií, o zimě, větru a sněhu, a také o klidu a pokoji, který tulák najde jednoho dne v nebi, kde nejsou žádní policisté:

Go to sleep you weary hobo
Let the towns drift slowly by
Can't you hear the steel rail humming
That's the hobo's lullaby

Do not think about tomorrow
Let tomorrow come and go
Tonight you're in a nice warm boxcar
Safe from all the wind and snow

I know the police cause you trouble
They cause trouble everywhere
But when you die and go to heaven
You won't find no policemen there

I know your clothes are torn and ragged
And your hair is turning grey
Lift your head and smile at trouble
You'll find happiness (peace and rest) some day

6. Český píseň otextoval Miroslav Jaroš (Mirek Skunk Jaroš) a dal jí název *V Montgomery bijou zvony*. Jde o naprosto jiný příběh, autor se původním textem neinspiroval.

Tulácká ukolébavka je neskrývaně srdečný a soucitný portrét stárnoucího tuláka, není však sentimentální, protože ho napsal člověk, který realitu zažil na vlastní kůži. Převážná většina příběhů o železničních tulácích poznamenává, že se takový životní styl hodí pro mladé muže, ale už vůbec ne pro ženy, děti a starší osoby.

Jednou z nejznámějších písní o železničních tulácích je zřejmě *The Big Rock Candy Mountain (Velká hora cukrovinek)* již výše zmíněného Harryho McClintocka. Nahrál ji v roce 1928, ale napsal ji pravděpodobně někdy v posledním desetiletí 19. století. Celkem nedávno zažila píseň návrat k popularitě – objevila se totiž ve filmu bratří Coenů *Bratříčku, kde jsi* (2000). McClintock byl také členem Wobblies a aktivním organizátorem dělnictva. V písni najdeme řadu klasických tuláckých témat: skákání na vlaky, šikanu železničními býky, útoky psů, krádeže jídla, nucenou práci, věznění a podobně. Je to ale také kraj hojnosti, kde ze země vyvěrá limonáda, jezera jsou plná whisky, na stromech rostou cigarety, všichni policajti mají dřevěné nohy, psi mají gumové zuby, slepice snášejí vajíčka naměkko, nikdy tam neprší a „toho blázna, co vynalezl práci, tam pověsí“.⁷

Ačkoli je tato verze písně nejznámější a v současnosti víceméně neměnná, existuje i několik variant. O jedné z nich mluví Tod Depastino ve svém úvodu k *Cestě* Jacka Londona. Jde pravděpodobně o původní verzi písně, mnohem víc zneklidňující, která je zřejmě o pokusech staršího trampa nebo „vlka“ svést mladého chlapce či *punka* k závislosti na životním stylu železničních tuláků. V závěru písně tento *punk* odmítá jak svého mentora, tak tulácké prostředí (Depastino 2006: xxvii). Do češtiny tuto původní verzi písně *The Big Rock Candy Mountain* přeložil překladatel František Vrba a dal jí název *Tam v horách z čekulády*:

Na celý kraj se smál měsíc máj
a vandrák, co měl zlý spádý,
sí pod strom leh a blahem vzdech:
„To je to prima tady!“

7. Srov. anglický text písně v tomto sborníku na s. 110.

Týž den, týž máj přišel v týž kraj
horácký chlapec mladý.
Tulák se ho chyt: „Ty, nechceš se mnou jít
tam do hor z čekulády?
Nasbírám ti med v hájích cigaret,
kde vodotrysk limonády
tryská do oblak, kde zpívá modrej pták,
tam v horách z čekulády.“

Tak ještě týž den si vyšlápli ven,
ten votrapa s tím klukem,
hrát si a dovádět v tom háji cigaret
pod věčně smavým slunkem.
A šli a šli a šli, až sotva spočetli
milníky za svými zády,
ale ne aby zblýsk ten limonádotrysk
či hory z čekulády.
„Nasbírám ti med v hájích cigaret,
kde vodotrysk limonády
tryská do oblak, kde zpívá modrej pták,
tam v horách z čekulády.“

Vtom kluk ten voči vykulí:
„A teď se, Zrzku, ztratím.
Šel jsem a šel a neviděl
jsem ani bonbón zatím.
Už jsem si málem uhnal brant⁸,
dál nejdu –“ a jel mu tuze pant,
nechci bejt žádnej buz.....
tam v horách z čekulády!“
(Dorůžka 1961: 469–470.)

Získáváme tak přinejmenším nový pohled na zromantizovaný
obrázek současné verze písně a obecně i na životní styl železničních
tuláků.

Mohli bychom mluvit ještě o mnoha jiných zajímavých písních:
byly by to další písničky Woodyho Guthrieho, píseň Hanka Williamse
Tramp on the Street, píseň Johna Prinea *The Hobo Song* či *Billy
the Bum*, *Here Comes Your Man* od Pixies a jiné. Přetrvávajíjící

8. [Brant – zastarale: zánět, horečka, sněť.]

zájem o alternativní způsob tuláckého života lze také vysledovat z úspěchů kriticky hodnocených filmů jako *Into the Wild (Útěk do divočiny)*⁹ nebo Oscarem oceněnou *Nomadland (Zemi nomádů)*¹⁰ z loňského roku.

Je historickou ironií, že tramské hnutí v nekapitalistickém Československu bylo často považováno za jistý únik od omezení komunismu, zatímco trampové v Americe byli často obětmi nemilosrdného kapitalismu nebo jedinci, kteří se sami rozhodli odmítnout omezení tradičního světa práce. Na druhou stranu však měla česká tramská osada s americkou tuláckou džunglí nakonec i pár prvků společných, například zavedená pravidla, český zálesácký guláš, pocit vnímání sebe sama jako subkultury v rámci větší nesouhlasné kultury. Když Jack London popisuje, jak podle něj vypadá opravdový železniční tulák, který odmítá tradiční kapitál, můžeme to také velice dobře přiřadit k české tramské scéně: „Tulák nikdy neví, co se stane za chvíli, a proto žije jen přítomným okamžikem. Poznal úsilí zaměřené na cíl a zná potěšení z plynutí s proudem vrtošivé Náhody.“ (London 2006: 54) Železniční tulák a odpovídající životní styl budou bezpochyby i nadále fascinovat a inspirovat posluchače, čtenáře a filmové diváky na obou stranách Atlantiku.

9. [Film vznikl roku 2007 podle stejnojmenné knihy Jona Krakauera (anglicky 1996, český překlad 2020).]

10. [Film vznikl roku 2020 podle stejnojmenné knihy Jessicy Bruder (anglicky 2017, český překlad 2021).]

Literatura:

- ANDERSON, Nels 2020: *The Hobo*. New York: Barakaldo Books.
- CRESSWELL, Tim. 2001: *The Tramp in America*. London: Reaktion Books.
- DAVIES, W. H. (1908) 1917: *The Autobiography of a Super-Tramp*. New York: Alfred A. Knopf.
- DEPASTINO, Todd 2003: *Citizen Hobo: How a Century of Homelessness Shaped America*. Chicago: University of Chicago Press.
- DORŮŽKA, Lubomír (ed.) 1961: *Americká lidová poezie*. Praha: SNKLU.
- DUBSKÝ, Vilda (ed.) 1970: *Trampské písničky. Kytara & kolty*. Ostrava: Táborská unie péčí PULSU.
- FOX, Charles Elmer 1989: *Tales of an American Hobo*. Iowa City: University of Iowa Press.
- KUSMER, Kenneth L. 2002: *Down and Out, On the Road: The Homeless in American History*. New York: Oxford University Press.
- LONDON, Jack 2006: *The Road*. New Brunswick: Rutgers University Press.

Internetové zdroje:

- „The Hobo Ethical Code of 1889.“ *Secret Society of Internet Hobos* [online] [cit. 5. 10. 2021].
Dostupné z: <<https://ssoih.com/ethics.html>>.
- PHILLIPS, Utah 2009: „Hallelujah, I’m a Bum.“ *YouTube* [online] [cit. 5. 10. 2021].
Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=j9c1vSlpHA0>>.

Hallelujah I’m a Bum: Rejection of Capital in Hobo Music and Culture

This contribution looks at the figure of the hobo, tramp or bum as portrayed in American folk songs. Although the hobo has often been romanticized, the reality of this lifestyle in the United States, particularly during the Great Depression, was much grimmer and more problematic. Most hobos, at that time, were looking for work and hoping to accumulate enough capital to resume “normalcy”. Others, either temporarily or permanently, embraced this alternative way of life, even chronicling their lifestyle in literature or music and serving eventually as inspiration for not only the Beatniks, but also the Hippie movement. This paper also looks at a selection of hobo songs, particularly those which celebrate this choice of lifestyle and the rejection of the mainstream establishment.

Key words: Hobos; American folk music; the Great Depression; the Industrial Workers of the World.